

De Griekse tragedie

De beeldvorming over de Griekse kredietcrisis in *De Telegraaf*, 2008-2010

Matthijs Tiemens

Van een land van filosofen en historie naar een land van wanbetalers en belastingontduikers. Zo wordt Griekenland sinds het begin van de economische crisis in dat land doorgaans gezien. Door middel van het onderzoeken van de tijdgeest waarin de journalisten van de Nederlandse krant *De Telegraaf* over Griekenland schreven in de jaren 2008-2010, poogt Matthijs Tiemens te achterhalen wat voor stereotypen en crisismetaforen er met betrekking tot de Grieken en de crisis in de hoofden van het Nederlandse volk gegrifd werden.

De economische situatie in Griekenland blijft zorgwekkend. De economische groei blijft achter bij de verwachtingen, de overheid kampt met betalingsachterstanden, er is extra geld nodig voor het herkapitaliseren van de banken en de privatiseringen hebben weinig geld opgebracht.¹ De Griekse overheid heeft om aan haar betalingsverplichtingen te kunnen voldoen nog eens vijftig miljard euro nodig tot eind 2018. Het is dan ook zeer onwaarschijnlijk dat Griekenland zonder *haircut* – een afschrijving van schuld papier – uit de crisis komt. Met flinke schuldaflossingen op de agenda in maart, juni, juli en augustus 2016 is het slechts een kwestie van tijd voordat de Griekse economische situatie weer voorpaginanieuws wordt.

In mijn onderzoek heb ik gepoogd de beeldvorming van de beginfase van de crisis te analyseren in de populaire Nederlandse media. Onderzoek naar de beeldvorming rondom de Griekse kredietcrisis is een contemporain historisch onderwerp en dit roept de vraag op of onderzoek hiernaar valt onder de geschiedschrijving of beter kan worden ondergebracht bij een andere discipline. Hierover wil ik een tweetal opmerkingen maken. Allereerst is het voor de historicus altijd lastig om zich los te maken van zijn of haar eigen tijdgeest, of het onderwerp nu in het verre of het recente verleden ligt. Ten tweede kan een eerste historische verkenning een achtergrond bieden ten opzichte van de journalistiek en de waan van de dag. Het onderzoek kan gezien worden als een aanzet tot een historisch debat over de Griekse schuldencrisis dat zich in de komende jaren verder zal ontwikkelen.

Het was in het kader van dit onderzoek onmogelijk om een overzicht te geven van alle populaire Nederlandse media, laat staan alle Nederlandse media. Daarom is gekozen voor een casestudie naar de beeldvorming in *De Telegraaf* tussen eind 2008 en mei 2010. *De Telegraaf* en het tabloid *De Financiële Telegraaf* zijn bij uitstek geschikt voor een analyse naar beeldvorming in de populaire Nederlandse media. Met meer dan 500.000 vaste lezers is *De Telegraaf* de grootste krant van Nederland. In het Nederlandse medialandschap staat de krant bekend om haar rechts conservatieve

standpunten en ongenueanceerde houding.² Dit in tegenstelling tot de Nederlandse ‘kwaliteitskranten’ *NRC Handelsblad*, *De Volkskrant* en *Trouw*, waarvan de oplages veel kleiner zijn, maar de opinies diverser en genuanceerder. De conclusies zijn dan ook allerminst representatief voor het Nederlandse medialandschap.

In dit artikel beperk ik me tot een samenvatting van mijn resultaten. In het eerste deel wordt de invloed van taal en media op de beeldvorming van de crisis besproken. Daarna volgt een korte politiek-economische geschiedenis van de vorming van de *homo economicus*. Dit historische kader zal aansluiten op het laatste deel, de analyse, waarin de bevindingen van het onderzoek uiteen worden gezet. Het onderzoek biedt geen inzicht in wie verantwoordelijk is voor de crisis, noch wordt gesuggereerd dat een juiste interpretatie van de crisis kan worden gegeven. Het is een analyse van de beeldvorming in *De Telegraaf*, waarbij gekeken is naar de rol van stereotyperingen, het gebruik van crisismetaforen, de invloed van neoliberale opvattingen over bezuinigingspolitiek en het economische narratief van de Griekse crisis.³

De rol van taal en media

In een onderzoek naar beeldvorming speelt taal een cruciale rol. De werkelijkheid is niet objectief waarneembaar, maar wordt begrepen door de taal die gebruikt wordt om de wereld om ons heen te beschrijven.⁴ De perceptie van de werkelijkheid komt voort uit de woorden, zinnen, metaforen, categorieën en ideeën die de mens gebruikt om de werkelijkheid te beschrijven.⁵ Deze vormen, tezamen, sociale constructies die niet vastliggen, maar constant ter discussie staan. Daniel T. Rogers duidt het als een ‘war of ideas’: ‘(...) ideas were laid across the messier realities of experience helping to construct its character and possibilities, framing and polarizing its meanings. What rules the world is ideas, because ideas define the way reality is perceived.’⁶ De werkelijkheid wordt begrepen door haar te categoriseren, te benoemen en er betekenis aan te geven.⁷

In de constructie van ideeën spelen media een niet te onderschatten rol. De media zijn in de laatste decennia een wezenlijk onderdeel geworden van het politieke spel.⁸ In de moderne samenleving zijn media centrale instituties, omdat zij de samenleving voorzien van informatie (representatie van de werkelijkheid) en oriëntatie (betekenisgeving over de werkelijkheid):⁹

‘They do not merely represent reality – rather, they themselves are a crucial factor of it. They are both a mirror of and a factor in the political process. The power of the media mainly consists of the ability to attribute importance and credibility to news, to communicate to their respective publics the ‘meaning’ of politics. After all, news organizations only pass on a fraction of the information they receive. They decide; what they consider situationally relevant, what they forget and what has to be remembered. Thus, shaping the ‘realm’ of the knowable for their readers.’¹⁰

Voorts zijn de media verre van homogeen: ‘(...) the new mediatized environment is one in which news is a competitive commodity and where the array of publics gets its reports from their own preferred stations, channels, news-sites, or weblogs’.¹¹ Er bestaat een veelvoud aan media en publieken die verschillende sociale constructies gebruiken om de werkelijkheid te beschrijven.

Geen van deze sociale constructen is objectief geldig. De werkelijkheid is, in al haar complexiteit, nooit in één narratief te vatten.¹² In andere woorden, de werkelijkheid is multi-interpretabel: verschillende verhalen kunnen naast elkaar bestaan. Dit ondermijnt de extreem positivistische stellingname dat alle controversen op te lossen zijn door een beroep te doen op feiten en logica. Maar dit hoeft niet te leiden tot een epistemologisch relativisme waarin aan alle frames dezelfde geldigheid wordt toegekend. Historische en sociaal-wetenschappelijke analyses van sociale constructen kunnen inzicht bieden in de *adequatheid* van de beschrijving van de werkelijkheid, waarbij de vraag kan worden gesteld: is de probleembeschrijving en de probleemoplossing die hieruit voortvloeit adequaat?¹³

Politiek-economisch geschiedenis: *homo economicus*

De jaren zeventig vormden een overgangsfase tussen de naoorlogse sociaaldemocratische politiek en de neoliberale politiek.¹⁴ In deze jaren ontstond er kritiek op de neo-keynesiaanse macropolitieke modellen die imperfecties van de markt corrigeerden. Symbolisch hiervoor was de kritiek van monetaristen op de neo-keynesiaanse Phillips-curve die een negatief verband veronderstelde tussen de werkloosheid en inflatie.¹⁵ De veronderstelde correlatie was niet langer houdbaar toen landen in de jaren zeventig te maken kregen met zowel een hoge werkloosheid als inflatie (ook wel stagflatie genoemd).

De tekortkomingen van de predicatieve macro-economische modellen leidden in de economische wetenschappen tot een crisis.¹⁶ De econoom Robert Lucas ging zo ver de neo-keynesiaanse economische politiek dood te verklaren. De opvattingen van monetaristische economen die verbonden waren aan de *Chicago School of Economics* – zoals Friedrich Hayek, Milton Friedman, George Stigler, Robert Lucas en James Buchanan – vonden breed draagvlak en verdrongen het neo-keynesiaanse gedachtegoed uit de politieke arena’s. Het monetarisme bood een antwoord op de economische problematiek van haar tijd – de onbeteugelbare inflatie – en werd de grondslag van een nieuwe economische politiek. Het devies was: beheer de geldhoeveelheid en de vrije markt voorziet in het overige.¹⁷ Niet langer was het streven naar volledige werkgelegenheid en het opbouwen van sociale zekerheid het uitgangspunt van het beleid, maar het controleren van de inflatie.

Een nieuwe economische metafoor, de metafoor van de vrije markt, drong niet alleen door in het economische denken, maar ook in het sociale gedachtegoed:

‘In an age when words took on magical properties, no word flew higher or assumed a greater aura of enchantment than ‘market’. It meant not only

the affairs of Wall Street and its sister hubs of global exchange, swelling by the late 1980's with new wealth for those lucky enough to have a foothold in them. The term 'market' that insinuated itself into more and more realms of social thought meant something much more modest than the financial markets' churning, and, at the same time, something much more universal and audacious. It stood for a way of thinking about society with a myriad of self-generated actions for its engine and optimization as its natural and spontaneous outcome.¹⁸

'To imagine the market now was to imagine a socially detached array of economic actors, free to choose and optimize, unconstrained by power or inequalities, governed not by their common deliberative action but only by the impersonal laws of the market.'¹⁹

De markt was een krachtige idealistische metafoor voor rationaliteit, keuzevrijheid en eerlijkheid. De nieuwe ideeën, die voortkwamen uit het monetarisme, de game-theory en de aanbodeconomie, creëerden een heilig geloof in de wetten van de markt en een aversie tegen overheidsbemoediging. De politieke sleutelwoorden werden begrotingsdiscipline, privatisering, deregulering, flexibilisering en liberalisering van handel en buitenlandse investeringen.²⁰

De politieke koerswijziging vond plaats onder leiding van Margaret Thatcher in het Verenigd Koninkrijk en Ronald Reagan in de Verenigde Staten, die in respectievelijk 1979 en 1980 aan de macht kwamen. Beide politici droegen de nieuwe neoliberale ideeën over individuele vrijheid, minder staatsbemoediging en de vrije markt uit.²¹ In 1981 werd ook in Nederland het eerste neoliberale kabinet geïnstalleerd onder leiding van Ruud Lubbers. Er stak een nieuwe politieke wind op. De socialistische en (linkse) hervormingsgezinde idealen boetten aan belang in en het neoliberale marktdenken drong door in de politiek en de levensbeschouwingen van burgers. De burger was niet langer een sociaal wezen met verplichtingen richting het collectief, maar een individu wiens burgerschap tot uiting kwam in de persoonlijke vrijheid om te handelen op de markt.²² Het was de taal van de markt die bijdroeg aan een verre gaande individualisering in de samenleving.²³ In de woorden van historicus Tony Judt ontstond er de afgelopen decennia een nieuw 'master narrative' waarin de sociale waarden werden verdrongen door de economische waarden: 'the new master narrative – the way we think of our world – has abandoned the social for the economic.'²⁴

De Griekse kredietcrisis

De eerste onrust met betrekking tot Griekenland ontstond eind 2008. *De Telegraaf* berichtte dat op de financiële markten twijfel was ontstaan over de liquiditeit van een aantal landen.²⁵ In de daaropvolgende maanden gaven verschillende kredietbeoordelaars, waaronder Fitch, Standard & Poor's en Moody's, negatieve kredietbeoordelingen aan Griekenland. Dit had direct gevolgen: de koersen daalden en de rente op staatsobligaties

Bron: www.nrc.nl

steeg. Het was voor de Griekse regering duurder geworden om geld te lenen. Achteraf blijkt dit slechts het begin van een vicieuze cirkel die Griekenland en Europa al jaren in zijn greep houdt.

In de beeldvorming van de Griekse kredietcrisis in *De Telegraaf* speelden sociale constructen een cruciale rol.²⁶ Ik zal dit aantonen aan de hand van (1) het gebruik van allerhande stereotyperingen in de beschrijving van de crisis; (2) het herhaaldelijk gebruik van crisismetaforen: metaforen die een permanente crisissituatie oproepen; (3) de preoccupatie van *De Telegraaf* met neoliberale opvattingen over de oorzaak en oplossing van de crisis en (4) de economische perceptie van de kredietcrisis in *De Telegraaf*.

Stereotyperingen

Begin december 2009 zette Maarten van Aalderen, correspondent voor *De Telegraaf* in Griekenland, de toon.²⁷ Er was volgens hem weinig overgebleven van Athene, dat ooit het hoogtepunt van de Europese beschaving was geweest. Reeds in 2009, toen de kredietcrisis nauwelijks begonnen was, werd de situatie in Griekenland door Van Aalderen geframed als een ‘tragedie’:

‘Eeuwenlang, vóór Christus, vormde Athene het absolute hoogtepunt van de Europese beschaving, maar wat er eind 2009 van is overgebleven is één grote Griekse tragedie. De overheidsschuld is met 300 miljard euro dramatisch hoog, het begrotingstekort is ruim vier keer hoger dan de drie procent die door het Verdrag van Maastricht als limiet is gesteld en de werkloosheid is een plaag.’²⁸

‘De Grieken hebben als het ware in een grot van de filosoof Plato geleefd zonder echte kennis te hebben van de werkelijkheid waarin ze leefden. Premier Papandreou moet ze naar de werkelijke wereld leiden, zodat ze de ketenen uiteindelijk van zich af kunnen werpen. Het zal een moeilijke taak worden.’²⁹

De jeugd in Griekenland werd geïnspireerd door anarchie en wraaklust. ‘De jeugd heeft de toekomst, maar de Griekse jeugd zag geen toekomst’, schreef hij in *De Telegraaf*. De boodschap was duidelijk. De Grieken moesten snel wat doen aan het zootje dat ze er van hadden gemaakt: ‘Griekenland moet zichzelf herzien om de gifbeker zoals Socrates die moest innemen te vermijden.’³⁰

Het beeld dat hier werd opgeroepen was dat ‘de Grieken’ er een potje van hadden gemaakt. Wie ‘de Grieken’ waren werd nergens duidelijk, waardoor het leek alsof alle elf miljoen Grieken de crisis over zichzelf hadden afgeroepen. Derhalve moesten de Grieken zelf maar op de blaren zitten, was het idee. Vanaf het prille begin van de crisis werd in de krant consequent herhaald dat ‘slecht gedrag niet moest worden beloond.’³¹ De belastingbetaler – waarmee de Europese of Nederlandse belastingbetaler

werd bedoeld en zeker niet de Griekse, want die zou geen belasting betalen – mocht niet opdraaien voor het Griekse wanbeleid, luidde het devies. Een standpunt dat in verschillende artikelen kracht werd bijgezet door uitspraken van politici en economen.³²

De redactie van *De Telegraaf* schreef dat de Grieken ‘een mentaliteitsverandering’ moesten ondergaan.³³ Griekenland werd beschreven als een land van corruptie, belastingontduiking en vastgeroeste ambtenaren.³⁴ Op 28 april 2010 schreef de redactie dat de crisis weliswaar goed nieuws was voor buitenlandse ondernemers: ‘er zou een geheel ander en beter Griekenland uit het as herrijzen.’³⁵ De Nederlandse ondernemers waren volgens de krant vooral te spreken over de nieuwe wetgeving die het mogelijk zou maken om ‘al die luie ambtenaren’ te ontslaan.³⁶

In de beeldvorming ontstond het idee van Grieken die er een zootje van hadden gemaakt. Consequent werd gesproken over Grieks wanbeleid waar de Europese belastingbetaler niet voor mocht opdraaien. Bijgevolg ontstond in de beeldvorming een tegenstelling tussen de schuldige Griek enerzijds en de trouwe belastingbetaler anderzijds. De schuld van de crisis werd niet alleen neergelegd bij Griekse en Europese politici, maar was ook een resultaat van de Griekse mentaliteit.

Crisismetaforen

De journalist Ronald van Gessel schetste op 29 april 2010 in *De Telegraaf* een scenario van ‘pompen of verzuipen’.³⁷ De Griekse staatsobligaties waren een speelbal geworden van speculanten. Om de vicieuze cirkel van oplopende rentelasten te doorbreken moest er ofwel ‘gepompt’ worden, waarmee hij doelde op het beschikbaar stellen van enorme kredieten. Zo zou de twijfel worden weggenomen dat Griekenland op korte termijn haar schulden niet kon afbetalen. In ruil hiervoor zouden keiharde hervormingseisen moeten worden gesteld. De andere optie, ‘verzuipen’, betekende het uiteenvallen van de eurozone. Van Gessel schreef:

‘Er zal stevig gelapt moeten worden voor de zwakkere broeders. Elke dag dat daar langer twijfel over bestaat zal de markt verder inbeuken op de zwakke plekken, die daardoor nóg zwakker worden. Uiteindelijk krijgt de markt altijd gelijk. Voor het voortbestaan van de euro is het pompen of verzuipen.’³⁸

Begin 2009 waarschuwde *De Telegraaf* al voor een mogelijk uiteenvallen van de eurozone waarbij de krant telkens gebruikmaakte van krachtige crisismetaforen: er was sprake van een stilte voor de storm; een brandhaard; de eurozone wachtte tumultueuze tijden; de eurozone kraakte in haar voegen; de dag van de arbeid was verworden tot de dag van de crisis; de Grieken figureerden in hun eigen tragedie; de Europese leiders hadden de regie verloren; het was een kwestie van pompen of verzuipen en de verwachting werd uitgesproken dat de wereld er heel anders uit zou zien als het stof van de crisis eenmaal zou zijn neergedaald.³⁹ De lezer kreeg vanaf het prille begin van de crisis de indruk dat de financiële ineenstorting van Griekenland nabij was.⁴⁰

Het opgeroepen beeld van een permanente crisissituatie is echter ongenueanceerd. De implicaties hiervan vallen buiten dit onderzoek, maar geconcludeerd kan worden dat in de beeldvorming in *De Telegraaf* een crisissituatie werd voorgesteld die het nemen van crisismaatregelen legitimeerde. De krant sprak hierover in medische termen: om ‘besmetting’ te voorkomen moest de economie van de ‘patiënt’ grondig worden hervormd.⁴¹ Een nieuwe politieke koers in Griekenland was noodzakelijk om de crisis het hoofd te bieden.

Neoliberaal frame

De Telegraaf sprak dus eind 2009 al van een Griekse tragedie.⁴² De krant schreef dat bondskanselier Angela Merkel waarschuwde dat de situatie in Griekenland consequenties had voor alle landen van de eurozone.⁴³ In de pers circuleerden in februari 2010 geruchten over een mogelijk Europees ‘reddingsplan’ voor Griekenland, maar *De Telegraaf* maakte uit de uitspraken van Merkel op dat Griekenland geen hulp hoefde te verwachten van Europese belastingbetalers.⁴⁴ Desalniettemin werden Europese politici het in mei 2010 eens over een reddingsplan voor Griekenland, dat volgens *De Telegraaf* ‘te laat kwam en te weinig behelsde.’⁴⁵ Europa bood Griekenland geen kapitaalinjectie of een kwijtschelding van schulden (een zogenaamde *haircut*), maar kredieten zodat Griekenland aan haar betalingsverplichtingen kon voldoen. In ruil hiervoor eiste Europa harde bezuinigingsmaatregelen van de Griekse regering.

Vanaf december 2009 was in *De Telegraaf* frequent herhaald dat de Grieken moesten bezuinigen, waarbij de krant metaforen gebruikte als ‘de broekriem aantrekken’ en ‘de economie weer op de rails krijgen.’⁴⁶ Het crisiskarakter dat *De Telegraaf* schetste leek economische hervormingen (economische bezuinigingen) te rechtvaardigen. De bezuinigingen die in Ierland waren doorgevoerd waren ‘snel en doortastend’ geweest en landen in gelijke situaties konden hier volgens de krant een voorbeeld aan nemen.⁴⁷ Hoewel *De Telegraaf* berichtte over de desastreuze gevolgen van de bezuinigingen – de brutosalarissen van leerkrachten en politieagenten werden met vijftien procent verlaagd, de belastingen stegen flink en de overheid bezuinigde zwaar op sociale uitgaven – was een zwaar hervormingsbeleid onvermijdelijk. De veronderstelde noodzaak van een harde bezuinigingspolitiek paste binnen het neoliberale denken, waarin controle van de inflatie en een gezonde begroting belangrijker waren dan het streven naar volledige werkgelegenheid en sociale zekerheid.⁴⁸

Over de economische implicaties van een bezuinigingspolitiek bestaat onder economen echter de nodige discussie. Allereerst over de gevolgen van het bezuinigingsbeleid en belastingverhogingen op het bruto binnenlands product.⁴⁹ Ten tweede over de gevolgen van bezuinigingen en belastingverhogingen op de verdeling van welvaart. De neo-marxistische sociaal-geograaf David Harvey schreef in zijn boek *A brief history of neoliberalism* over de catastrofale gevolgen van een neoliberale bezuinigingspolitiek. Als voorbeelden noemde hij onder andere Mexico en Argentinië in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw. Onder druk van het IMF, de Wereldbank en het Amerikaanse ministerie van Financiën werd de

Mexicaanse economie gered (*bailout*) in ruil voor een bezuinigingspolitiek en neoliberale hervormingen. Staatsbedrijven werden geprivatiseerd, het financiële systeem ten behoeve van de globale kapitaalmarkt gereorganiseerd en de arbeidsmarkt geflexibiliseerd.⁵⁰ De economische gevolgen voor de burgerbevolking in Mexico waren catastrofaal. Het inkomen per hoofd van de bevolking daalde met vijf procent per jaar, het reële inkomen daalde met bijna vijftig procent, de inflatie steeg, de toegang tot educatie nam af en publieke goederen werden wegbezuinigd.⁵¹

Uiteraard is de Griekse kredietcrisis in veel opzichten niet te vergelijken met de neoliberale bezuinigingspolitiek van de jaren tachtig en negentig, net zomin als de Ierse bezuinigingspolitiek een voorbeeld kan zijn voor de Griekse situatie. Wel kan worden geconcludeerd – zonder de oorzaken hiervan te kunnen blootleggen – dat de bezuinigingspolitiek in Griekenland sociaal destructief is gebleken en niet leidde tot het gewenste herstel van de Griekse economie. Integendeel, de economische groei blijft uit en de schuldquote is ondanks Europese steunfondsen enkel verslechterd.⁵²

In de beginperiode van de crisis werd in *De Telegraaf* de onvermijdelijkheid van zware bezuinigingsacties steeds benadrukt. Ondanks de sociale onrust die het tot gevolg had, was het tijd dat de Grieken de werkelijkheid onder ogen zouden zien, aldus *De Telegraaf*. In de woorden van CDA-parlementariër Corien Wortmann die elke vorm van financiële steun afwees: ‘de Grieken moeten zelf op de blaren zitten.’⁵³ De krant kwam niet tot alternatieve probleemstellingen en daaruit voortvloeiende probleemoplossingen voor het beteugelen van de Griekse crisis. De perceptie van deze Griekse crisis werd sterk beïnvloed door neoliberale opvattingen over een onvermijdelijke bezuinigingspolitiek.

Economisch narratief

‘As the economic collapse of 2008 made clear, the social contract that defined post-war life in Europe and America – the guarantee of security, stability and fairness- is no longer guaranteed, in fact, it’s no longer part of the common discourse.’⁵⁴

‘[The economic way of thinking] presumes an integrated system of global capitalism, economic growth, and productivity rather than class struggles, revolutions, and progress. Like its nineteenth-century predecessors, this story combines a claim about improvement (growth is good) with an assumption about inevitability: globalization is a natural process, not a product of arbitrary human decisions. Where yesterday’s theorists of revolution rested their worldview upon the inevitability of radical social upheaval, today’s apostles of growth invoke the analogously ineluctable dynamic of global economic competition. Common to both is the confident identification of necessity in the present course of events. We are immured, in Emma Rothschild’s words, in an uncontested ‘society of universal commerce’. Or as Margaret Thatcher once summarize it: There Is No Alternative.’⁵⁵

Zijn we terecht gekomen in een samenleving van universele commercie? In een samenleving waar geen plaats meer is voor sociale waarden? Het neoliberale denken betekende een verschuiving van verantwoordelijkheid van de staat naar het individu.⁵⁶ De inmenging van de staat moest tot een minimum worden gereduceerd zodat de wetten van de markt hun werk konden doen. De staat moest zich zo min mogelijk bezighouden met de verzorging van haar burgers op het gebied van gezondheidszorg, onderwijs en sociale voorzieningen. De burger is zelf verantwoordelijk en niet ‘vadertje staat’, die stevast werd weggezet als log en inefficiënt. Het sociale denken heeft volgens Judt plaatsgemaakt voor het economische denken.⁵⁷

Hoewel bij deze historische lezing de nodige kanttekeningen zijn te maken is er wel een parallel te trekken met de beeldvorming van de Griekse crisis in *De Telegraaf*. De verslaggeving van de crisis, die voornamelijk via de economische bijlage, *De Financiële Telegraaf*, plaatsvond, werd voornamelijk gevat in economische termen, zinnen, metaforen en categorieën zoals de liquiditeitsproblemen in Zuid-Europa; de wankelende stabiliteit van de euro; de alsmaar dalende kredietwaardigheid van Griekenland; de noodzakelijke Griekse hervormingen en de Europese strijd tegen speculanten.⁵⁸

Het gevolg van het economische marktperspectief is dat ambivalente politieke vragen over eerlijkheid, rechtvaardigheid, democratie en andere verworven waarden niet of nauwelijks werden gesteld. Het narratief van de markt verdrong de politieke vragen en de sociaaldemocratische waarden, die het naoorlogse politieke narratief hadden bepaald, verdwenen uit het narratief. De crisis in Griekenland was in de beeldvorming geen sociaal, maar een economisch probleem, waardoor er nauwelijks aandacht was voor de bredere financiële, politieke en bovenal sociale context.

Conclusie

Met mijn onderzoek is een eerste aanzet gegeven voor een historisch debat over de beeldvorming van de kredietcrisis in Griekenland tussen 2008 en mei 2010. Hierbij is gekeken naar de beeldvorming in de grootste populaire krant van Nederland, *De Telegraaf*. Op basis van de analyse heb ik een viertal conclusies getrokken. Allereerst werden frequent stereotypen gebruikt die een tegenstelling oproepen tussen de schuldige Griek enerzijds en de trouwe belastingbetaler anderzijds. Ten tweede werd in de verslaggeving systematisch gebruik gemaakt van krachtige crisismetaforen die de lezer een permanente crisissituatie voorhielden. Ten derde kenmerkte de probleemstelling en de daaruit voortvloeiende probleemoplossing zich door een liberaal frame waarin zware economische hervormingen noodzakelijk werden geacht voor het indammen van de crisis. Tot slot kwam de crisis vooral via de economische pagina's van *De Telegraaf* tot de lezers, waardoor de sociale dimensies van de crisis nauwelijks werden belicht. Op deze wijze ontstond in *De Telegraaf* een eenzijdig beeld van de gebeurtenissen in Griekenland.

Matthijs Tiemens behaalde in 2015 zijn bachelor Geschiedenis, deed een schakeljaar Politicologie en volgt nu een master Politicologie met als specialisatie Bestuur en Beleid. Hij houdt zich bezig met de politiek, economische en sociale geschiedenis van modern Europa en de beleidstransitie van de klassieke verzorgingsstaat naar de participatiesamenleving.

Noten

- ¹ International Monetary Fund, 'Greece. Preliminary draft debt sustainability analysis', *IMF Country Report* 15/165 (26 juni 2015) 1-7.
- ² Mariette Wolf, *Het geheim van De Telegraaf* (Amsterdam 2009) 11-19.
- ³ In mijn bachelorscriptie is een hoofdstuk gewijd aan de beschrijving van verslaggeving van dag tot dag. Vervolgens is in een afzonderlijk hoofdstuk de analyse uitgewerkt. In dit artikel zijn de beschrijving en analyse samengevoegd en ligt de nadruk op de analyse waardoor het veelzijdige narratief grotendeels is verdwenen.
- ⁴ Willem de Pater en Pierre Swiggers, *Taal en teken. Een historisch-systematische inleiding in de taalfilosofie* (Gorcum 2000) 367.
- ⁵ Onder invloed van de linguïstische wending is het (neo-)positivistische denken flink ondermijnd. Het idee postvatte dat het zinloos is om op zoek te gaan naar de betekenis omdat ideeën altijd worden gemedieerd door taal.
- ⁶ Daniel T. Rogers, *Age of Fracture* (Cambridge 2011) 2.
- ⁷ Deborah Stone, *Policy paradox. The art of political decision making* (New York 2012) 381.
- ⁸ Maarten Hajer, *Authoritative governance. Policy making in the age of mediatization* (Oxford 2009) 9.
- ⁹ Leonard Novy, *Britain and Germany imagining the future of Europe. National Identity, mass media and the public sphere* (New York 2012) 44.
- ¹⁰ Novy, *Britain and Germany*, 44-45.
- ¹¹ Hajer, *Authoritative governance*, 45.
- ¹² Martin Rein en Donald Schön, 'Reframing policy discourse', in Fischer & Forrester, *The argumentative turn in policy analysis and planning* (Durham 1993) 145-166, aldaar 148.
- ¹³ Ibidem, 149.
- ¹⁴ Duco Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Utrecht 2012) 19.
- ¹⁵ Daniel Stedman Jones, *Masters of the universe. Hayek, Friedman, and the birth of neoliberal politics* (Oxford 2012) 188.
- ¹⁶ Rogers, *Age of fracture*, 49.
- ¹⁷ Jones, *Masters of the universe*, 54.
- ¹⁸ Rogers, *Age of fracture*, 41.
- ¹⁹ Ibidem, 41.
- ²⁰ Jones, *Masters of the universe*, 54.
- ²¹ Ibidem, 6.
- ²² Nikolas Rose, *Governing the soul. The shaping of the private self* (New York 1999) 229-232.
- ²³ Daarnaast werd de burger door een proces van 'financialisering' ook steeds afhankelijker van markt; Alex Preda, *Framing Finance. The boundaries of markets and modern capitalism* (Londen 2009) 1-27.
- ²⁴ Tony Judt, *When the Facts Change. Essays, 1995-2010* (New York 2015) 307-308.
- ²⁵ 'Kredietcrisis bedreigt nu ook landen', *De Telegraaf*, 2 november 2008, 18.
- ²⁶ Nota bene: de meeste artikelen zijn geschreven door de redactie. Wanneer het artikel in *De Telegraaf* een andere auteur had is dit vermeld.
- ²⁷ 'Griekse tragedie', *De Telegraaf*, 11 december 2009, 13.
- ²⁸ Ibidem, 13.

- ²⁹ Ibidem, 13.
- ³⁰ Ibidem.
- ³¹ ‘Griekse tragedie belast euro. IMF moet zorgen voor zwakke landen’, *De Telegraaf*, 23 januari 2010, 26.
- ³² ‘Griekse tragedie belast’, 26.
- ³³ ‘Stilte voor de storm; Griekenland aan vooravond van drastische sanering. Sociale onrust ligt op de loer’, *De Telegraaf*, 13 februari 2010, 9.
- ³⁴ Ibidem.
- ³⁵ ‘Mooie toekomst Griekenland’, *De Telegraaf*, 28 april 2010, 21.
- ³⁶ Ibidem; Statistieken van het OECD laten een heel ander beeld zien. De gemiddelde Griek werkte iets meer dan 2000 uur per jaar tegenover bijna 1400 uur per Nederlander.
- ³⁷ ‘Pompen of verzuipen’, *De Telegraaf*, 29 april 2010, 27.
- ³⁸ Ibidem.
- ³⁹ ‘Stilte voor’, 9; ‘Oost-Europa is nu financieel risicovol; Economie komt miljarden tekort’, *De Telegraaf*, 24 januari 2009, 25; ‘Moody’s voorziet schuldenstorm’, *De Telegraaf*, 18 december 2009, 29; ‘De eurozone kraakt aan alle kanten’, *De Telegraaf*, 7 februari 2009, 9; ‘Dag van de crisis’, *De Telegraaf*, 2 mei 2009, 13; ‘Griekse tragedie’, 13; ‘De regie kwijt’, *De Telegraaf*, 19 maart 2010, 23.
- ⁴⁰ ‘Griekse tragedie belast’, 26.
- ⁴¹ ‘Euro zakt steeds verder weg’, *De Telegraaf*, 5 februari 2010, 23.
- ⁴² ‘Problemen voor Euro. Zwakke broeders vormen belasting voor eenheidsmunt’, *De Telegraaf*, 11 december 2009, 27.
- ⁴³ Ibidem.
- ⁴⁴ ‘Griekenland naar IMF, U-bocht van Merkel ontlast Europese belastingbetaler’, *De Telegraaf*, 11 maart 2010, 27.
- ⁴⁵ ‘Te weinig en te laat’, *De Telegraaf*, 1 mei 2010, 9.
- ⁴⁶ ‘Euro’, *De Telegraaf*, 12 december 2009, 31.
- ⁴⁷ ‘Prompte reactie Ierland op crisis model voor Grieken; Dublin snijdt diep in de overheidsuitgaven’, *De Telegraaf*, 11 maart 2010, 27.
- ⁴⁸ David Harvey, *A brief history of neoliberalism* (Oxford 2005) 93.
- ⁴⁹ Alberto Alesina en Francesco Giavazzi, ‘The austerity question: ‘How?’ is as important as ‘how much?’’, *Centre for Economic Policy Research* (2012) 11-17.
- ⁵⁰ Harvey, *A brief history*, 99-100.
- ⁵¹ Ibidem.
- ⁵² International Monetary Fund, ‘Greece. Preliminary draft’, 1-7.
- ⁵³ ‘Griekse tragedie belast’, 26.
- ⁵⁴ Tony Judt, *Ill fares the land* (New York 2010) 1.
- ⁵⁵ Judt, *When the facts change*, 308.
- ⁵⁶ Harvey, *A brief history*, 76.
- ⁵⁷ Judt, *When the facts change*, 308.
- ⁵⁸ ‘S’, *De Telegraaf*, 20 januari 2009, 20; ‘Uitdagend’, *De Telegraaf*, 4 januari 2010, 21.